

HESTER VAN BLONDE MIETJE

Hester van blonde Mietje

Maaïke van Arend

Schrijver: Maaïke van Arend
coverontwerp: JamesDeMers
ISBN 978 94 036 3440 1
© Maaïke van Arend

Hoofdstuk 1

FRIESLAND 1808-1854

1809

Sara

Sara loopt nerveus heen en weer over het erf van het huis wat ze bewonen. Haar man, Machiel, is verdwenen, niemand heeft een idee van waar hij is.

Machiel is sinds 1799 chazan bij de sjoel in Bolsward. In Sneek waren er tot voor kort nog geen tien volwassen mannen voor een volledige gebedsdienst, de minje. Nu zijn die er inmiddels wel, maar er is nog geen officiële sjoel dus gaan de mannen vaak nog naar de sjoel in Bolsward. Ook worden er sinds kort diensten gehouden in een kleine huissjoel aan de Oosterdijk want er komen steeds meer Joodse gezinnen naar Sneek wonen. Sara hoopt dat Machiel binnen niet al te lange tijd niet meer steeds naar Bolsward hoeft te gaan. Het is niet zo ver lopen en vaak loopt hij op vrijdagmiddag met meerdere mannen heen en op zondag lopen ze samen weer terug. Dat maakt de weg korter en in groep lopen is ook veiliger want het is bekend dat struikrovers het vaak op alleengaande reizigers gemunt hebben, zeker in de winter als het eerder donker wordt.

Nu is het zomer en Machiel was op donderdag alleen vertrokken, maar op klaarlichte dag en hij zou lang voor de nacht viel in Bolsward aan hebben moeten komen. Hij had wat obligaties en loten van de nationale loterij bij zich want er was iemand in Bolsward geweest die zaken met hem had willen doen. De mannen die vrijdag naar Bolsward

gegaan waren hadden verwacht hem daar te zien, maar Machiel was er niet geweest. Natuurlijk waren ze bezorgd geweest en ze waren zondagochtend zo vroeg mogelijk weer terug komen lopen. Zoekend naar hem, zoekend naar iets wat aangaf waar hij kon zijn. Maar ze hadden niets gezien of gevonden. Machiel was verdwenen.

Sara dwingt zichzelf om even rustig te gaan zitten, kleine Hanna ligt te slapen, maar zal zo wakker worden en willen drinken. Machiel kan toch niet zomaar verdwenen zijn? De laatste tijd had hij het gehad over naar Amsterdam gaan, hij vertelde dat steeds meer mensen daar naar toe gingen omdat er veel meer mogelijkheden tot handel zijn. Maar Sara was duidelijk geweest: ze ging niet weg uit Friesland waar ze haar familie heeft, waar ze alles kent. Amsterdam, ze heeft er verhalen over gehoord en die waren niet allemaal positief. Verhalen over zonde en verderf waar ze haar kinderen niet mee naar toe wil nemen. Ze heeft al moeite genoeg om haar oudste telg, Engeltje, in het gareel te houden in het rustige Sneek. En dan de reis er naar toe, alsof Amsterdam naast de deur ligt... nee, dat ging toch echt niet gebeuren, Machiel kon doen en laten wat hij wilde, maar zij ging niet. Nu vraagt ze zich af of hij misschien alleen gegaan is. Of nog erger, in vrouwelijk gezelschap. Nee. Dat laatste kan ze niet geloven. Of wel?

Ze trouwden in 1795, Machiel en Sara. Hun ouders waren tegelijkertijd vanuit Duitsland gekomen en kenden elkaar. Het huwelijk werd gesloten als beslissing van hun ouders, niet omdat zij elkaar echt kenden. De broers van Sara hadden hem de kneepjes van het vak van aan- en verkoop van obligaties en loterij bij gebracht om zich ervan te verzekeren dat hij in het onderhoud van zijn toekomstige

familie zou kunnen voorzien. Sara had al gauw gezien dat hij geen groot zakenman was, dat zijn hart meer bij de zang en muziek lag. Hij kon prachtig viool spelen, de melancholische melodieën die hun volk uit het land van oorsprong hadden meegenomen. Hij kon ook mooi zingen, Hebreeuwse liederen die zijn vader en opa hem geleerd hadden, Russische liederen die zijn oma voor hem zong. Sara had het prachtig gevonden, zeker in de eerste jaren van hun huwelijk. Maar mooi vioolspelen en zingen bracht geen geld binnen en dat hadden ze toch wel nodig om hun familie te onderhouden.

Vrij snel na hun huwelijk was Engeltje geboren, daarna Aron die maar even had mogen leven, toen Jonas, daarna een doodgeboren jongetje en nu Hanna. Engeltje is, net als haar vader, artistiek aangelegd. Ze zingt goed, haar vader heeft een piano voor haar gekocht zodat zij hem kan begeleiden bij de viool en ze is gek op toneelspelen. niets is leuker dan zich te verkleden met de kleren van haar ouders en zelf toneelstukjes te bedenken en op te voeren. Sara weet nog hoe boos ze was toen Machiel de piano kocht van iemand in Sneek. Waarom gaf hij geld uit aan een piano voor hun oudste dochter in plaats van schoenen en stoffen om kleren van te maken voor hen allen te kopen voor de komende winter? Natuurlijk waren die schoenen en stoffen er uiteindelijk ook gekomen, daar had Machiel wel voor gezorgd, maar ze blijft het een totaal nutteloze uitgave vinden. Engeltje moet leren hoe ze moet koken, naaien, breien, schoonmaken. Kortom, Engeltje moet leren hoe ze een goede huisvrouw kan zijn en van Machiel verwacht ze dat hij haar aspiraties om een groot toneelspeelster te worden uit haar hoofd haalt, niet dat hij haar verder aanmoedigt.

Jonas is anders, hij is een echte jongen die op straat wil spelen, gaten in zijn kleding valt en in bomen klimt om naar een vogelnestje te kijken. Af en toe brengt hij een kat of een hond mee naar huis want hij heeft een zwak voor dieren. Ze laat het dan maar zo, de katten doen altijd dienst als muizenvangers en een hond op het erf is nooit slecht om buitenstaanders die er niets te zoeken hebben buiten te houden. Machiel neemt hem af en toe mee naar het bos bij de Epemastate, net buiten Sneek. Daar leert hij hem om heel stil te zijn zodat hij de dieren in het bos kan zien zonder dat ze schrikken. Dat vindt Sara niet verkeerd, soms moet een man weten wanneer hij stil moet zijn en dat Machiel hem dat leert is geen verkeerd iets in haar ogen. Ze weet van Machiel dat Jonas zijn ogen oplichten bij het zien van de State, voor hem is het niet minder dan een heus kasteel. Machiel vertelde Sara laatst dat hij zegt dat hij als hij groot is een kasteel zal hebben en kasteelheer zal zijn. Sara moet er om lachen, Jonas is nog maar acht en mag nog dromen over later. Ze kan zich haar eigen dromen nog herinneren en ze weet ook hoe snel ze beseft dat het dromen zouden blijven en hoeveel pijn dat deed. Dus laat ze hem nog fijn in zijn kinderwereld leven.

En dan kleine Hanna, ze kan net lopen en het is nog helemaal niet duidelijk hoe haar karakter zich zal ontwikkelen. Machiel had eigenlijk gehoopt dat dit kleine meisje een jongetje zou zijn en hoe lief Hanna ook is, hij heeft wat moeite met haar echt leuk vinden. Machiel heeft Sara wel eens verweten dat ze geen gezonde jongetjes op de wereld kan zetten, van de drie jongetjes die ze kreeg is er maar één blijven leven. Dat deed pijn, natuurlijk deed dat pijn. Maar het is de manier waarop ze de laatste jaren met elkaar communiceren, hij wil andere

dingen dan zij wil. Dus als hij nu echt niet meer terug komt, is dat dan zo erg?

Ze schrikt van haar eigen gedachte, staat op en begint weer te ijsberen. Natuurlijk is dat erg, al zal het alleen maar uit praktische overwegingen zijn. Hij zorgt dat er geld komt en zij zorgt voor de kinderen. Om nog maar niet te spreken over hoe er in Sneek over Machiel, en dus over haarzelf, gepraat zal worden als hij verdwijnt. Nee, hij komt gewoon terug. Misschien is hij naar Leeuwarden gegaan en heeft iedereen het verkeerd begrepen. Nu zijn er mannen onderweg met paard-en-wagen naar Leeuwarden om te vragen bij de sjoel of iemand wat van Machiel weet. En die komen vast met Machiel terug. En haar leven zal gewoon weer doorgaan als altijd. Slepend, zonder echt geluk, maar zo is het nu eenmaal.

1824

Sara

Het is zonnig als Sara in de postkoets stapt die haar naar Leeuwarden zal brengen. De zomer ligt al achter hen en de laatste dagen waren nat en kil geweest. Het komt overeen met het kille gevoel wat ze had gehad terwijl ze de spullen van haar huisraad bij elkaar zocht zodat Jonas ze op de wagen kon zetten en naar Leeuwarden mee kon nemen.

Het is inmiddels vijftien jaar geleden dat Machiel uit haar leven verdween. Machiel, de vader van haar kinderen. Een paar jaar na zijn verdwijning had iemand hem in Amsterdam gezien, hij verdiende zijn geld als muzikant. “Dus hij is inderdaad gevlucht als een dief in de nacht” had ze gedacht. Misschien was hij gelukkig nu hij niet meer in

het keurslijf van de besloten gemeente zat, nu hij eindelijk zijn talenten de vrije loop kon laten gaan. Maar hij had alleen maar aan zichzelf gedacht, niet aan zijn kinderen, niet aan haar. Was hij dan zo verschrikkelijk ongelukkig geweest aan haar zij? Was ontsnappen de enige mogelijkheid geweest in zijn ogen? Er was zelfs geopperd dat hij met een man leefde en dat ze “meer dan vriendschap hadden”. “Als u begrijpt wat ik bedoel” had de boodschapper gezegd. Ja, ze had het begrepen, maar ze kon het niet geloven. Natuurlijk had ze gehoord over mannen die met mannen gingen en vrouwen die met vrouwen gingen, maar ze wist ook dat dit volkomen tegennatuurlijk was en ze kon zich niet voorstellen dat Machiel dit deed. Niet hij. Niet degene die ze ooit “haar man” genoemd had.

Af en toe kreeg ze een brief van hem uit één of ander vreemd land waar hij muziek maakte en geld verdiende. Bijna altijd zat er wat van geld bij en ze liet Jonas de brieven voorlezen die zonder uitzondering eindigden met de woorden “S’licha, excuses”. Op een keer kwam er ook een tekening van een wapenschild voor Jonas met de brief mee. Machiel had hem gevraagd om deze altijd te bewaren en hem te gebruiken als hij zijn kasteel zou vinden. Voor Jonas was dit zijn belangrijkste bezit geworden.

Engeltje, haar oudste dochter, was totaal aan haar controle ontsnapt toen Machiel verdween. Ze had met hem kunnen zingen, muziek kunnen maken, en nu was hij weg. De piano had ze niet meer aangeraakt. Ze was twaalf geweest toen haar vader verdween en zestien toen ze zelf wegliep van huis, met een theatergroep die op de kermis op was komen treden. Sara was ook naar de kermis gegaan dat

jaar, voor het eerst sinds de verdwijning van Machiel en het was voor Hanna geweest dat ze ging. Hanna haar ogen glommen met de muziek, het geluid, de kleuren, de vreemde vogels en andere dieren. En opeens had Sara Engeltje daar gezien, achter het toneel, zoenend met één van de artiesten. Ze voelde dat er iets in haar ontplofte, ze had Engeltje bij haar arm gegrepen en haar mee naar huis gesleept. Ze had haar geslagen, ze had tegen haar geschreeuwd, ze had alle frustratie van de laatste vijf jaar losgelaten. Engeltje had niet meer tegen haar gesproken en toen de kermis naar de volgende stad ging was Engeltje ook mee gegaan. Wat was het stil geweest zonder de altijd zingende en dansende Engeltje in huis. Ze was lawaaiig, opvallend en wat kon Sara zich daar vreselijk aan ergeren. Maar nu ze er niet meer was miste ze haar oudste dochter verschrikkelijk.

Bijna drie jaar later was Engeltje op een dag opeens terug gekomen, met een dikke zwangere buik. Sara had haar erin gelaten en toen kleine Sara geboren werd vergat ze waarom ze zo boos was op Engeltje. Ze had haar kleindochter als een geweldig cadeau ontvangen. Engeltje was ouder geworden, maar nog steeds zong en danste ze door het leven, nog steeds was ze lawaaiig en opvallend, maar Sara accepteerde het maar zoals het was. Ze wilde haar niet weer kwijt raken.

In die tijd was Jonas opgegroeid tot een volwassen man, een goed slachter met dezelfde zangstem als zijn vader indertijd had gehad. Maar Sneek had al een chazan en ook waren er meerdere slachters en ze begreep dat hier geen toekomst voor haar zoon was. Trouwens, Engeltje was inmiddels ook weer weg. Ze ging steeds vaker naar

Leeuwarden en Sara vermoedde al dat er weer een man in het spel was. Toen haar buik weer begon te bollen ging Engeltje bij haar man wonen, Meyer heette hij, en wat Sara van hem gezien had beviel haar wel. Hij leek haar dochter en kleindochter werkelijk een warm hart toe te dragen.

Toen Hanna als dienstbode bij een rijke familie ging werken wist ze dat het moment gekomen was om uit Sneek te vertrekken en opnieuw te beginnen. Ze sprak met haar nicht Rivka in Leeuwarden die nog niet zo lang geleden weduwe was geworden en die meerdere huizen van haar man geërfd had. Ze hadden afgesproken dat ze een ruim huis met een groot erf zou huren zodat Jonas daar zou kunnen slachten, in Leeuwarden zou hij werk genoeg hebben. Het huis zou ze voorlopig alleen met Jonas delen tot hij zou trouwen en zijn eigen gezin zou stichten, en dat zou binnenkort zijn, daar zou Sara wel voor zorgen.

De postkoets komt in beweging en ze kijkt door het raampje naar buiten. Er biggelt een traan over haar wang terwijl ze zachtjes zegt: "Dag Sneek, dag Machiel."

1825

Mayke

Mayke zit bij het vuur in de keuken met haar zus Roosje en haar schoonzusje Heintje, de vrouw van Jacob, en haar kroost. Ze is nerveus want ze heeft haar broers al thuis horen komen vanuit de sjoel en weet dat ze binnen een paar minuten geklop op hun huisdeur zou moeten horen. Jonas heeft gezegd dat hij vandaag zou komen om met

haar moeder te praten om toestemming te krijgen om met haar te trouwen.

Jonas was vorig najaar in de stad komen wonen en haar moeder had haar al snel meegenomen naar het huis in de Speelmanstraat waar Jonas en Sara, zijn moeder, woonden met het excuus dat hij een paar kippen voor haar moest slachten. Jonas was immers ritueel slachter en de nieuwe slachter moest natuurlijk wel bekeken worden. Mayke had al over hem horen praten onder de jonge vrouwen; hij was een leuke man met donkere haren, een bruine huid, brede schouders en sterke armen. Voor de meerderheid van de ouders die hun dochters wilden trouwen waren dit allemaal dingen die absoluut niet van belang waren, maar voor de dochters in kwestie wel. Toen ze met haar moeder ging was ze heel nieuwsgierig naar deze vrijgezel. Het was Mayke ook niet ontgaan dat Hester, haar moeder, en Sara, de moeder van Jonas, een hechte relatie hadden en dat ze hoopten dat beide jonge mensen elkaar aardig zouden vinden.

Toen Mayke Jonas zag wist ze niet of ze hem aardig zou vinden, maar ze was onder de indruk geweest van zijn uiterlijk, haar vriendinnen hadden niks te veel gezegd. Hun moeders hadden hen officieel aan elkaar voor gesteld en ze had gemerkt hoe Jonas naar haar keek, ze kreeg het er warm van. Ze wist best dat ze een leuke jonge vrouw was met haar lichtblonde haren, haar blauwe ogen, haar lichte huid en haar vrolijke lach. Ze zorgde er altijd voor dat er een krul haar uit haar kapje ontsnapte, alsof het per ongeluk was, maar niks was minder waar.

Moeder had de kippen bij hem achter gelaten met de boodschap dat Mayke ze later op de dag geslacht zou komen halen. Zo was het een paar weken gegaan, ze bracht hem kippen en ging ze weer halen. Ze ging dan altijd het erf op waar hij werkte en dan spraken ze over van alles en nog wat.

Jonas hielp met de godsdienstlessen in de sjoel en als de chazan niet aanwezig was leidde hij soms de diensten op zaterdag. De jongens waren blij met hem want hij was minder streng dan de leraar en hij had wat meer geduld, en de mannen waren blij met hem want hij had sinds kind gehoord hoe een dienst gezongen moet worden en hij deed niet onder voor de officiële chazan. Mayke overtuigde haar moeder steeds vaker om op zaterdag naar de dienst te gaan in de ochtend, zij keek dan naar hem vanaf de vrouwengalerij en zag dat hij wist waar zij zich bevond, maar hoe hij met alle macht probeerde zijn volledige concentratie bij de dienst te houden. Het gaf haar een, tot nu toe voor haar onbekend, gevoel van macht over iemand.

Na een paar maanden had Jonas toestemming aan haar moeder gevraagd om een stukje met haar te mogen wandelen, niet ver, het was Sabbat en dat was een rustdag. Beide moeders knepen een oogje toe en zeiden volmondig "ja". Hij had haar via het huis met het erf in de Speelmanstraat naar het stadspaleisje "de Princessehof" in de Grote Kerkstraat meegenomen. Daar had hij haar verteld over zijn droomkasteel, over het wapenschild dat zijn vader hem lang geleden opgestuurd had vanuit een vreemd land en ook over zijn vader en waarom die in een vreemd land was. Mayke had in stilte naar hem geluisterd en in een opwelling was ze dicht tegen hem aan gaan staan

en had zijn hand gepakt. Zo hadden ze een poosje gestaan, voor het paleisje, met hun handen in elkaar gestrengeld tussen hun lichamen in zodat het niet opviel en de voorbijgangers er niks van zouden zeggen. Ze hadden elkaar niet aan durven kijken, ze had alleen maar zijn warme lichaam en zijn sterke hand gevoeld en het had haar niet meer uit gemaakt waar ze waren en welke dag het was.

Een paar dagen later had Mayke haar moeder horen discussiëren met haar oudere broers, ze hoorde dat haar eigen naam maar ook die van Jonas genoemd werd en bleef doodstil achter de deur staan luisteren. Ze begreep uit de woorden die ze opving dat Jonas met haar wilde trouwen en dat haar moeder het met haar broers overlegde gezien haar vader enige jaren geleden al was overleden. Ze kende haar moeder en wist ook dat zij haar zin bij haar broers door zou drijven, maar toch was ze er niet gerust op. Ze had gemerkt dat haar broers niet zo onder de indruk waren van Jonas als zichzelf of haar moeder. Ze was zo snel als ze kon door de sneeuw naar het huis met het erf gegaan en had aan Jonas gevraagd of het waar was. Niemand had hen kunnen zien op het erf en hij had zijn armen om haar heen geslagen en haar gezoend als antwoord. Toen ze weer kon praten had ze hem gewaarschuwd voor de mening van haar broers, maar hij had gezegd dat hij niet bang was en dat hij zondagochtend na het ochtendgebed naar haar huis zou gaan om met haar moeder en broers te praten.

Nu is het zondagochtend, ze voelt dat haar wangen gloeien, ze houdt zichzelf voor dat het van het vuur is maar ze weet best dat het pure opwinding is. Huwelijken uit liefde zijn alleen voor de rijke mensen zeggen haar broers, en zelfs dan is het beter om niet uit liefde te

trouwen, maar te kijken naar de voordelen die met de verbintenis meekomen voor beide partijen. Ze kijkt naar Roosje en Heintje en vraagt zich af of ze gelukkig zijn. Heintje ziet er de laatste tijd erg moe en bleekjes uit en daar maakt ze zich wel zorgen over. Jacob ook, want Isak is nog niet zo heel lang geleden zijn echtgenote verloren, met 2 kleine kinderen achterblijvend, en Heintje loopt inmiddels al heel de winter te kwakkelen zonder echt beter te worden.

Haar gedachten gaan weer naar Jonas. Ze kijkt door het raam naar buiten en ziet dat het opnieuw is gaan sneeuwen. Opeens vraagt ze zich af of hij nu wel zal komen maar dan hoort ze hoe de deure klopper op de voordeur valt. Daar is hij. Haar maag draait om. Vandaag zal alles veranderen wat er ook gebeurt, als Moeder haar toestemming uiteindelijk toch niet geeft omdat Jacob en Isak haar hebben weten te overtuigen weet ze dat de wandelingen met Jonas over zullen zijn. Het zal geen zin hebben om met hem te dagdromen voor de Princessehof als ze niet samen mogen zijn. Ze hoort haar broer praten bij de deur, ze hoort hoe Jonas de sneeuw van zijn laarzen stampst en binnen komt. Ze hoort de stappen naar de huiskamer gaan en dan gaat de deur dicht en lijkt alles weer stil in de keuken, afgezien van de spelende kinderstemmetjes.

Roosje en Heintje lachen naar haar, zeggen dat ze zich geen zorgen hoeft te maken, dat ze niet weten wie er meer van Jonas houdt, zij of Moeder. Dat is waar, ze weet dat Moeder heel veel waardering voor Jonas heeft die ondanks het geroddel van de vrouwen toch een gewaardeerd slachter is geworden in de tijd dat ze hier nu wonen. Maar Mayke houdt van hem om wie hij is, om de dromen die hij heeft,

om de zachte kant van zijn karakter. Hij zal misschien geen groot handelsman zijn, hij zal misschien geen bezittingen hebben, maar zij houdt van hem om andere dingen. Dingen die haar broers nooit zullen begrijpen.

Na een tijdje, het lijken wel uren, gaat de deur van de huiskamer open en hoort ze stappen richting keuken. Het zijn haar broers. Ze kijken haar aan en Isak zegt: “het is zoals jij wilt”, waarna ze beiden weer weglopen. Ze kijkt een beetje verdwaasd om zich heen, het is duidelijk dat haar broers niet blij zijn en ze weet niet hoe ze moet reageren. Maar Heintje zegt “kom op, ga snel naar Moeder in de huiskamer, dan kan je Jonas nog even zien” en dat doet ze. In de gang die van de keuken naar de huiskamer gaat staat ze even stil en legt haar gloeiende wangen tegen de koude muur om niet vuurrood binnen te komen. Opeens beseft ze wat er gebeurd is: Moeder heeft toegestemd in een huwelijk tussen haar en Jonas. Ze gaat trouwen! Een grote lach verschijnt op haar mooie gezicht en ze snelt zich naar de kamer waar Moeder en Jonas zijn. Als ze binnenkomt lacht Jonas haar toe en ze lacht terug, totaal gelukkig. Ze geeft Moeder een zoen op haar wang en gaat dicht naast Jonas staan, haar plaats vanaf nu.

1839

Mayke

Mayke verschuift een beetje op het harde stoeltje waar ze op zit, naast het bed waar Jonas in ligt. De stadsgeneesheer is in de avond geweest en heeft gezegd dat het niet goed gaat met hem en dat ze zich maar op het ergste moet voorbereiden. De geneesheer zelf is Engeltje en Meyer

gaan halen zodat ze niet alleen zal zijn in deze laatste uren van het leven van haar man. Nu zitten ze alle drie in de kamer waar Jonas ligt, moeizaam ademhalend.

Daar zit ze dan met haar bollende buikje, zwanger van haar zevende kind. Van de eerste 6 leven er nog 5, Hester was de laatste die geboren werd in 1836 nadat in 1835 het eerste meisje wat ze Hester noemden na nog geen week overleed. Daarna was ze niet meer zwanger geworden en ergens hoopte ze dat ze misschien geen kinderen meer zou krijgen na Hester. 5 kinderen vindt ze eigenlijk meer dan voldoende en daarbij is Jonas het laatste jaar steeds zwakker geworden. Hij is steeds magerder geworden, steeds bleker, alsof er iets in hem zit wat hem van binnenuit opeet.

In het najaar is hij opgehouden met slachten en verkopen, hij had er de kracht niet meer voor. Ze leven van de almanakken en loterij die zij verkoopt. Deze waren krijgt ze via de ooms van Jonas want haar eigen broers hebben zich al lang geleden van haar afgekeerd en daar hoeft ze geen hulp van te verwachten. Gelukkig is ze een goede koopvrouw, ze is vrolijk, heeft een vlotte babbel, en ze weet dat ze er, ondanks al haar zwangerschappen en het zogen van haar kinderen, nog steeds aantrekkelijk uit ziet. Ze merkt het aan de blikken van de mannen. Ze gaat vaak samen met Engeltje verkopen, ze kunnen het samen goed vinden en Engeltje is niet vies van een lach en een zoen. En ach, het maakt de verkoop makkelijker, mannen blijven mannen die gevoelig zijn voor de vrolijke lach van een vrouw. En dus lacht ze op straat ook al voelt ze zich vaak veel minder vrolijk dan ze zich voordoeet.

In 1825 waren ze vol vertrouwen getrouwd, Jonas en zij. De bruiloft was mooi geweest, vol vreugde, een feest. Ze was er van overtuigd geweest dat haar leven met Jonas een feest zou zijn. Maar het leven bleek niet zo mooi als Jonas haar voorgespiegeld had. Hij had haar destijds het wapenschild laten zien wat hij van zijn vader gekregen had, had haar beloofd dat ze ooit een eigen kasteel zouden hebben. De waarheid was dat hij niet echt veel geld verdiende als slachter en ze besepte dat het kasteel niet meer dan een dagdroom was. Na de geboorte van hun eerste dochter, Saartje, in 1827, had ze iedere 2 jaar een kind gekregen, Heintje, Samuel, Hanna, kleine Hester die overleed en Hester die nu 2,5 jaar was. Haar schoonmoeder Sara was in de winter van 1833 overleden, haar eigen moeder, Hester, nog geen jaar daarna. Ondanks de hoge verwachtingen die Sara van haar had, of misschien juist daarom, was hun relatie nooit echt vloeiend verlopen, maar ze zorgde voor de kinderen als zij loterij en almanakken verkocht op straat. Iemand moest er toch voor zorgen dat er voldoende geld binnen kwam om steeds meer monden te voeden.

Vaak genoeg heeft ze aan de waarschuwende woorden van haar broers gedacht, in die koude winter toen Jonas kwam om te zeggen dat hij met haar wilde trouwen. Trouwen uit liefde is een vergissing zeiden ze. Misschien hadden ze gelijk gehad, misschien had ze moeten wachten totdat zij de goede man voor haar gevonden hadden. Haar leven was een stuk makkelijker geweest dan. Maar ondanks alles houdt ze van Jonas, van zijn zachte karakter, van zijn dromen, van de manier waarop hij de kinderen wiegde als ze buikpijn hadden. Ze beseft best dat zij degene is die veranderd is, hij is nog altijd wie hij 15 jaar geleden was toen ze elkaar leerden kennen.

Opeens merkt ze dat Jonas beweegt in bed, ze hoort hem praten. Ijlt hij? Hij zegt haar naam. En nog een keertje. Dit klinkt niet als ijlen dus bij het zachte licht van de olielamp kijkt ze naar zijn gezicht. Hij heeft zijn ogen open, ze lijken opeens vreemd helder te staan. Ze pakt zijn hand, zegt dat ze hier is. Hij kijkt haar aan en glimlacht. Een vermoeide lach, maar voor het eerst sinds tijden lijkt hij geen pijn te hebben. Is dit een goed teken? Haar hart maakt een sprongetje. Misschien vergist de geneesheer zich, misschien wordt hij toch nog beter, misschien... Hij praat, heel zachtjes, maar het klinkt normaal. Ze brengt haar gezicht dicht bij zijn gezicht.

“Waar zijn mijn kinderen?” vraagt hij. Ze zijn bij haar schoonzusje Hanna en diens echtgenoot Eliazar, al dagen. Ze zegt dat het al laat is en dat ze slapen. Jonas knikt. “Noem mijn zoon naar mij” zegt hij dan. Ze zegt dat ze dat zal doen, vooropgesteld dat het een jongetje zal zijn. “Het is een jongetje” zegt hij. Zijn stelligheid verbaast haar, maar ze knikt. “Het is goed” zegt ze, “ga slapen, gebruik je krachten om beter te worden”. Ze hoort dat zijn adem weer moeizaam wordt. Hij praat nog een keer zachtjes, maar ze hoort wat hij zegt. “Ik houd van je. Altijd.” Zijn adem wordt rochelend en Meyer beseft wat er gebeurt. Hij staat op en zegt in allerijl: “Hoor Israël, de Heer is onze God, de Heer is één”. En dan houdt Jonas op met ademen.

Ze kan het niet geloven, hoe kan hij haar zomaar alleen achterlaten? Ze heeft hem niet eens kunnen zeggen dat ze ook van hem houdt, heeft hij het geweten? Ze voelt paniek in zich opkomen, en begint te huilen. Als in een droom hoort ze Meyer de rituele gebeden uitspreken. Haar

tranen vallen op het verstilde gezicht van Jonas en ze kan een schreeuw van wanhoop niet meer in zich houden. Ze scheurt haar jurk in als teken van de verscheurdheid die ze ook letterlijk voelt. Dit had niet zo moeten eindigen, wat moet ze nou met hun dromen, met hun kinderen? Opeens voelt ze iemand die haar vastpakt, het is Engeltje die haar meeneemt naar de andere kamer. Meyer bedekt Jonas met een laken, hij zal door niemand meer gezien worden. Dan komt hij naar de kamer waar de vrouwen zijn en zegt dat hij Jacob van de Chevra Kadisja, de begrafenisvereniging, zal gaan waarschuwen.

Ze zit in stilte in het donker in de kamer bij Engeltje en Hanna die inmiddels ook gekomen is. Jacob en Meyer zullen samen met anderen zorgen voor de aangifte van het overlijden bij de gemeente van Leeuwarden en voor alle stappen die nodig zijn om Jonas een respectvolle begrafenis te geven. De tranen rollen nog over haar wangen, ze heeft de neiging om naar de kamer te gaan waar Jonas ligt. Nog één keer zijn gezicht aan te raken, nog één keer zijn handen, maar ze weet dat het niet kan, niet mag. De ziel van Jonas is er niet meer, wat daar ligt is alleen het stoffelijke deel.

Ze trekt haar wollen doek nog wat dichtër om zich heen, ze begint opeens te voelen hoe koud het is in huis. Ze vraagt zich af waar de ziel van Jonas nou naar toe zal gaan, zal hij weer bij kleine Hester zijn, ze weet nog hoe verdrietig hij was na haar dood. Even komt het idee in haar verdrietige hoofd om hem te begraven op het erf, dicht bij haar. Natuurlijk weet ze gelijk dat het een volkomen absurd idee is en dat hij het verdient om volgens de Joodse wetten begraven te worden als de goede man die hij geweest is. Over een paar uur, als het licht wordt,

dan zal alles beginnen. Nu is het nog even als een slechte droom. Weer komen de tranen, in stilte. Ze ziet nog steeds zijn bleke en magere gezicht voor zich toen hij ophield met ademen. Hij zag er vreedzaam uit, hij wist dat hij eindelijk vrij was.

Als het licht wordt komen de mannen Jonas halen om hem mee te nemen naar het Metaheirhuis op de begraafplaats waar ze hem zullen wassen en voorbereiden voor de begrafenis. De kist wordt op de wagen gezet die voor het huis met het erf staat en Jacob, die van de begrafenisvereniging Chevra Kadisja komt, rijdt weg terwijl het paard met heel langzame pas loopt. Mayke staat op straat, omringt door haar kinderen die inmiddels weten dat hun vader er niet meer is. Hester snapt niet helemaal waarom iedereen huilt, ze is er nog te klein voor. Maar ze huilt mee omdat ze iedereen ziet huilen. Er staan meer mensen op straat, er wordt gehuild, sommigen met meer geluid, anderen in stilte.

Ze kijkt de kar na terwijl ze de straat uitrijden. Mensen horen de langzame stap van het paard en beseffen wat voor kar er langs komt. De mannen nemen hun pet van het hoofd, de vrouwen staan nieuwsgierig te kijken. Mayke gaat het huis weer binnen, gevolgd door haar kinderen en schoonzusters. Zonder wat te zeggen gaat ze naar het bed waar het lichaam van haar man nog maar net geleden lag en neemt alle bedlinnen en dekens eraf. Ze brengt ze naar het erf, pakt sprokkelhout en steekt het aan. Hier zou ze nooit en te nimmer meer onder kunnen slapen, het moet weg. Ze hoort haar kinderen huilen, maar ze kan het nu niet aan om ze te troosten. Daar zullen Hanna en Engeltje wel voor zorgen weet ze. Terwijl het bedlinnen brandt

midden op het erf zakt ze neer tegen de boom die er staat. Wat nu? Ze heeft al vele maanden geen huur meer betaald voor het huis met het erf, de inkomsten van wat zij verkocht waren om haar kinderen eten te kunnen geven, om medicijnen voor Jonas te kunnen kopen. Nicht Rivka heeft tot nu toe niks gezegd maar ze weet dat haar zoon Mozes niet zal accepteren dat Mayke in het huis met het erf zal blijven wonen als ze niet het geld heeft om de huur te betalen. Ze staart in het vuur en probeert te denken aan wat er straks gaat komen, de begrafenis.

De laatste begrafenis was die van kleine Hester, zij werd geboren toen 2 van haar 4 kinderen mazelen hadden en werd ook ziek. 6 dagen maar had ze haar kleine lichaampje vast mogen houden, voor haar mogen zorgen en toen had ze haar weer af moeten geven. Het was verschrikkelijk geweest maar Jonas was er geweest en samen waren ze doorgegaan, het leven was niet zo heel erg veranderd en al vrij snel was er weer een Hester geboren, deze keer een gezonde baby die het donkere haar van haar vader en de blauwe ogen van haar moeder geërfd had. Nu is Jonas er ook niet meer en ook al is er weer een kindje op komst, niks zal meer hetzelfde zijn. Ze legt haar handen op haar buik en wacht tot het vuur bijna gedoofd is. Dan haalt ze water uit de ton en dooft het vuur helemaal. Ze gaat naar binnen om zich klaar te maken om naar de begraafplaats te gaan.

Net na de middag lopen Mayke en haar familie via de straat bij de Grote Kerk naar de begraafplaats. Het heeft geregend, de straten zijn nat en modderig en ze voelt hoe snel haar voeten nat worden. Ze had haar leren laarzen aan moeten doen denkt ze. De laarzen die Jonas voor haar had laten maken een paar winters geleden van het gelooide

leer van één van de dieren die hij geslacht had. Tranen biggelen weer over haar wangen. Nooit meer kon hij dat laten doen. Nooit meer niks. Als ze bij de ingang van de Sacramentsstraat komen, waar de sjoel is, ziet ze dat er een groep mensen vanuit daar zich bij haar familie voegt. Het voelt goed te weten dat Jonas zo geliefd was en dat er zoveel mensen bereid zijn om haar te steunen. Via de Wissesdwinger komen ze bij de Noorderbrug en dan de Spanjaardsdijk op waar de begraafplaats ligt. Inmiddels zijn haar voeten doorweekt en is haar lange rok modderig en vies aan de onderkant. Maar het kan haar niks schelen. Wat maakt het nog uit? De leden van de begrafenisvereniging staan op haar te wachten en brengen haar naar de kist. Ze loopt achter de simpele kist naar het graf en de mannen laten de kist in het pas gegraven graf zakken. De echtgenoten van Hanna en Engeltje als meest directe mannelijke familieleden scheppen wat zand in het graf, de schep wordt neergezet en één voor één nemen de andere mannen de schep om zo langzaam maar zeker het graf te bedekken. Als het graf eenmaal bedekt is wordt het Kaddisj gebed gezegd en lopen Hester en haar kinderen tussen een dubbele rij van aanwezigen weg. Er wordt bemoedigend naar haar gekeken, ze mag nu werkelijk getroost worden. De begrafenis is achter de rug, de aandacht voor Jonas is niet meer nodig en nu is zij degene die alle aandacht zal krijgen. Ze wassen hun handen als reiniging en lopen weer terug, naar het huis wat leeg aanvoelt zonder Jonas.

Ze voelt zich verschrikkelijk alleen ook al is ze omringd door mensen. De vrouwen nemen haar mee en trekken haar natte kleren uit, ze wassen haar en ze krijgt droge warme kleren aan. Ze weet eigenlijk niet eens van wie die kleren zijn, ze herkent ze niet, maar het maakt

haar niet uit, ze laat alles begaan. Ze weet dat ze de eerstvolgende week amper alleen gelaten zal worden, dat iedereen ervoor zal zorgen dat ze deze eerste dagen zo goed mogelijk doorkomt. Maar ze beseft maar al te goed dat er na deze week een boel problemen op haar te wachten staan.

Opeens huilt ze met grote uithalen, er lijkt geen stop meer op te zitten. Ze huilt om het meisje wat ze eens was, om de vergane dromen, om de toekomst waar ze bang voor is. Ze huilt om kleine Hester, om haar moeder. Maar ze huilt vooral om Jonas, om het donkere gat waar hij haar in heeft achter gelaten en waarvan ze niet weet hoe ze daar ooit weer uit kan komen.

Januari 1854

Hester

De 18-jarige Hester zit in een kleine tapperij in de Sacramentstraat, vlakbij de sjoel, samen met haar tante Engeltje en haar oom Meyer. Meyer heeft haar net gezegd dat het hem een goed idee lijkt als ze weg gaat uit Leeuwarden om naar Amsterdam te verhuizen, naar de grote stad. Dit is iets wat ze moet laten bezinken. Hij heeft het allemaal al bedacht, wanneer ze kunnen vertrekken, wat de kosten zijn en waar ze in Amsterdam zal kunnen wonen en werken. Maar hoe aantrekkelijk het haar ook lijkt, wil ze wel weg uit Leeuwarden waar al haar herinneringen liggen?

Ze was nog maar heel klein toen haar vader overleed en ze kan zich zijn gezicht niet meer voor de geest halen. Mem had het veel over hem, als ze niet gedronken had op een zachte manier, als ze dronken was

ging het anders, dan was ze boos op de man die haar in de steek gelaten had door te sterven. “Dat was niet afgesproken” zei ze dan.

Hester kan zich nog herinneren hoe haar kleine broertje Jonas geboren werd. Een bleek en ziekelijk jongetje, volgens de vrouwen omdat Mem zo verdrietig was geweest tijdens haar zwangerschap. Mem had haar kinderen aan de zorg van nicht Saar overgelaten, ze voelde zich niet in staat om voor hen te zorgen en was de straat op gegaan. In het begin ging ze vooral met Engeltje die het ook niet zo nauw nam met de goede manieren en haar vaak aan het lachen maakte. Ze verkochten hun waren aan de mensen op straat en zochten de mannen in de tapperijen op, zij waren makkelijke klanten. Een lach, een losse krul, een iets te lage halsuitsnijding. Ze hoefden niet veel meer te doen om te verkopen.

Hester was het kind wat het meest om haar moeder vroeg en toen ze wat groeide begon Mem haar mee te nemen de straat op. Ze vond het prachtig, ze was heel de dag bij haar moeder behalve als Mem een tapperij inging, maar dan speelde ze op straat met de kinderen. Ze kende steeds meer mensen door heel Leeuwarden, en in de Joodse buurt was ze al gauw “Hester van blonde Mietje”. Mem had de naam Mietje nooit gebruikt, ze had altijd de Friese variant Mayke gebruikt en ze vond het prachtig dat Hester haar Mem, in plaats van Moeder, was gaan noemen.

Met de tijd deed Mem er steeds langer over om de tapperij uit te komen en als ze naar buiten kwam liep ze wankel en zei rare dingen. Tante Engeltje was dan boos op haar, want ze zei dat één ding de

tapperij in gaan was en wat drinken en heel wat anders dronken worden. Op een dag had Hester ook gezien dat Mem een steeds dikkere buik kreeg en opeens was daar weer een zusje geweest, Sientje. Hester had daar niks van gesnapt, ze was toen zelf 7 geweest en de grotere kinderen hadden haar verteld dat als er geen vader bij een moeder was er “onechte” kinderen kwamen. Hester snapte niet wat er onecht aan Sientje was; ze hilde flink, dronk van Mems borst en plaste en poepte zoals alle kinderen deden. Zodra Sientje van een fles kon drinken werd ook zij bij nicht Saar achtergelaten en ging Mem de straat weer op, met Hester die inmiddels haar trouwe metgezel geworden was.

Alles ging weer door zoals voor de geboorte van Sientje, Mem bracht steeds meer tijd door in de tapperijen en weer kwam er een moment dat ze zag dat er een kindje ging komen. Intussen had ze allang geleerd van de andere kinderen hoe kindjes gemaakt worden en waarom er een vader voor nodig is en vroeg ze zich af of haar vader dan misschien in de tapperij leefde. Ze had het aan haar moeder gevraagd en als antwoord had die haar mee genomen naar de “Prinsessehof”, het stadspaleisje waar Mayke ooit met Jonas op de zaterdagen naar toe gewandeld was om te dromen over hun toekomst, over hun kasteel en over hun wapenschild. Ze was wat aangeschoten geweest en had Hester verteld dat de familie een kasteel had buiten de stad met een wapenschild. In het kleine huisje waar ze toen woonden had ze uit een kistje het getekende wapenschild gehaald en dat aan de inmiddels 10-jarige Hester laten zien. Hester was er blij van geworden: een kasteel en een wapenschild... ze konden zeggen wat ze

wilden op straat over haar, over haar moeder, maar zij had een kasteel en een wapenschild.

Klaartje werd geboren en niet lang daarna overleed de kleine Jonas. Dat was de genadeslag voor Mem geweest, weer een Jonas die haar in de steek liet. Het was hard bergafwaarts gegaan, ze dronk steeds meer, kreeg toen zweren overal en hoge koorts en in 1852 was ze overleden zonder nog te weten wie haar kinderen waren, zonder zelfs haar meest geliefde kind, Hester, te herkennen.

Hester was toen al 16 geweest en wist inmiddels hoe ze moest verkopen, ze wist waar mensen voor vielen maar ze wist ook dat ze ver van de drank moest blijven als ze de tapperijen inging. Ze had gezien wat er gebeurde als er een combinatie van drank en zedeloos gedrag kwam dus daar hield ze zich verre van. Engeltje deed haar aan haar eigen moeder denken in de goede tijden, haar vrolijkheid, het arm in arm over straat lopen en lachen om iemand die een plens water over zijn voeten kreeg van een huisvrouw die haar emmer water zonder te kijken op straat gooide. Gewoon onbezorgd leven.

Haar oudste zussen waren al getrouwd voor Mem overleed, zichzelf, haar broer Samuel en haar zussen Hanna, Sientje en Klaartje woonden bij nicht Saar. Samuel en Hanna waren beiden ouder dan zichzelf en zorgden ook voor hun eigen inkomsten zodat ze geen last voor Andries en Saar waren, maar Sientje en Klaartje waren nog te klein om te kunnen werken. Andries en Saar hadden zelf ook 6 kinderen dus het was erg vol in de kleine woning, té vol. Haar zus Heintje woonde in Rotterdam, anderen vertelden over Amsterdam en jong als ze was

droomde ze van een ander leven, de grote stad trok haar. Tegelijkertijd voelde ze een knoop in haar maag als ze aan haar kleine zusjes dacht, haar moeder had niet voor hen kunnen zorgen en zij had altijd geprobeerd om ze de liefde te geven die ze niet van haar gekregen hadden. Saar had het ook al druk genoeg met al haar eigen kinderen, hoe ze ook haar best deed om zo goed mogelijk voor al de kinderen van haar nicht te zorgen. Dus hoe moest dat dan als zij weg zou gaan?

En nu zitten ze hier in de tapperij, het is vrij rustig, ze heeft om een glas water gevraagd. Meyer heeft gezegd dat ze volgende maand zouden kunnen gaan, hij komt zelf uit Amsterdam en gaat er regelmatig naar toe. Vlakbij het plein waar de synagoges liggen is er een tapperij in de Muiderstraat, bij de Portugese Jood Mozes. Het is een nette tapperij, er gebeuren geen onzedelijke dingen zegt Meyer, ze zouden niet durven vlak voor de deur van de sjoel. Mozes zegt dat hij een nette meid als dienstbode kan gebruiken, iemand die voor hem dingen kan doen buiten en misschien een handje in de tapperij kan helpen als het druk is. Ze kan een kamer krijgen in het huis bij zijn dochter Rebecca, in de nieuwe Kerkstraat waar meerdere dienstbodes wonen. De reis van Leeuwarden naar Amsterdam met de stoomboot kost 5 gulden, een bedrag waar Hester wit van weg trekt maar waarvan Meyer zegt dat ze zich geen zorgen moet maken, hij zorgt ervoor. Ze hoeft alleen maar “ja” te zeggen en hij zal boodschap aan de Portugees laten geven wanneer ze gaan.

Ze zit lange tijd in stilte, de herinneringen aan de laatste 15 jaar dansen door haar hoofd en opeens hoort ze als in de verte de stem van Engeltje. “Hester” zegt die “wat wil je doen?”

“Ik ga” antwoordt ze.

Februari 1854

Hester

Het is midden in de nacht als Hester haar warme bed verlaat. Ze kijkt met liefde naar haar twee kleine zusjes die nog liggen te slapen. Vandaag is de dag dat ze naar Amsterdam gaat en de diligence naar Lemmer vertrekt om 6 uur 's morgens. De tranen rollen over haar wangen, ze wil de meisjes niet wekken en overstuur maken, maar tegelijkertijd wil ze hen nog een keer vastpakken, zoenen, knuffelen. Sientje is nu 10, Klaartje is 7. Ze moeten bij Saar blijven, dat kan niet anders, maar wat zou ze ze graag mee naar Amsterdam nemen. Ze heeft Samuel en Hanna op het hart gedrukt extra voor hen te zorgen en ze hebben haar gezegd dat ze rustig kan gaan, dat de meisjes goed verzorgd zijn. Dat weet ze wel, Saar is een goede moeder, Hanna en Samuel houden van hun zusjes en toch valt het haar zwaar.

Een paar dagen daarvoor had ze haar zusjes verteld dat ze naar Amsterdam zal gaan, dat ze regelmatig terug zal proberen te komen om hen te zien, dat ze hen niet zal vergeten en er voor zal zorgen dat ze brieven van haar krijgen die Meyer voor zal lezen. Gelukkig beseften ze nog niet hoe ver Amsterdam is en hun ogen waren opgelicht bij het idee dat Hester daar zou leven. Dat was iets waar ze mee op konden scheppen bij hun vriendinnen uit de buurt. Het had

wat van de druk van haar hart gehaald, ze voelde zich opgelucht dat ze het nog met kinderlijke blijdschap als iets belangrijks hadden gezien.

Ze had haar tas voor ze ging slapen ingepakt en ze had de tekening van het wapenschild wat in het kistje van haar moeder had gezeten meegenomen. Deze tekening was van Mem geweest, een tastbare herinnering aan het kasteel wat ze jaren gedacht had te hebben ergens buiten de stad. Een tastbare herinnering aan kindergeluk.

Ze slaat met een zucht haar wollen omslagdoek nog wat strakker om zich heen, geeft haar zusjes een zachte kus op hun haar zodat ze niet wakker worden en gaat voorzichtig de kamer uit om geen van de kinderen in de andere bedden wakker te maken. In de huiskamer zijn Saar en Andries al wakker en ook Samuel en Hanna zijn daar met slaperige gezichten. Ze weet niet zo goed wat ze moet zeggen, wat ze moet doen. Dan staat Saar op van haar stoel en slaat haar armen stevig om haar heen. “Het zal allemaal goed gaan” zegt ze en ze geeft Hester een dikke zoen op haar wang. Dan komt Hanna om haar te omhelzen en te zoenen en zelfs Samuel en Andries geven haar een onhandige omhelzing en zeggen dat ze haar zullen missen. Ze grijnst want ze weet dat mannen niet zo makkelijk hun gevoelens uiten en dat dit al heel wat is. Ze port Samuel tussen zijn ribben en zegt dat ze dan misschien wel zijn kleine zusje is maar eerder dan hij naar de grote stad gaat. Hij broemt wat terug, ze weet niet precies wat hij zegt, maar ze geeft hem een zoen op zijn ongeschoren wang. Hij zal zich vrijdag weer scheren weet ze, voor de Sabbatviering. Dan pakt ze haar tas en gaat de trap af, naar buiten, waar Engeltje en Meyer al op haar staan te wachten.

Meyer had beloofd dat hij met haar mee zou reizen en haar naar het huis Mozes zou brengen en Engeltje had gezegd dat ze mee zou gaan. Engeltje was maar wat graag in de grote stad en liet deze kans niet aan zich voorbij gaan om haar schoonfamilie te bezoeken en naar de elegante etalages in de drukke winkelstraten te kunnen kijken. Daar waren dingen die ze nooit zou kunnen kopen, maar kijken doet geen pijn zei ze altijd.

Het is koud op deze vroege woensdagochtend van eind februari en Hester rilt onder haar omslagdoek. Ze weet niet of het van de zenuwen of van de kou is want ze voelt zich ook misselijk, haar benen trillen. Engeltje steekt haar arm door die van Hester en zegt “kom op, doorstappen, dan worden we vanzelf warm”. Ze glimlacht naar haar tante, ze heeft natuurlijk weer gelijk. Doorstappen.

Er begint al wat bedrijvigheid op de straten te komen, het ruikt naar vers brood, ze ziet mannen met karren met handelswaar van hier naar daar lopen, de wielen ratelen op straat. Het klinkt hard zonder de geluiden van de pratende en schreeuwende vrouwen en kinderen die er overdag op straat zijn. Ze lopen langs de kerken in de Grote Kerkstraat, ze slaan af naar de straat naast het Koninklijk Paleis, in stilte gehuld. Daar vlakbij ligt ook het raadhuis, ze kent de pleinen er omheen, ze is er maar wat vaak geweest om te verkopen, alleen en vroeger met Mem. Nu zal ze die pleinen voorlopig niet meer zien weet ze. Niet aan denken. Doorstappen.

Ze steken het Waagplein over, ook daar is er al bedrijvigheid. Gewoonlijk is ze niet zo vroeg al op pad en ze had verwacht dat Leeuwarden veel stiller zou zijn. Het is een soort samengaan van de laatste dronkenlappen en vrouwen van lichte zeden die hun dag nog moeten eindigen met de eerste kooplui die hun dag weer beginnen. Ze lopen via de Wirdumerdijk en de veemarkt naar het Zaailand waar het Koffijhuis de Nederlanden van Gosse de Koe is en van waar de diligence om 6 uur zal vertrekken. Meyer heeft 3 kaartjes voor hen gekocht, samen met drie kaartjes voor de stoomboot van Lemmer naar Amsterdam, die om half 11 zal vertrekken. Als ze bij het Koffijhuis aankomen staat de diligence al klaar, de paarden staan rustig te wachten tot ze mogen gaan lopen. Er is die dag nog een passagier, een koopman uit Amsterdam die met hen mee zal reizen, een klein mannetje met een net pak een een leren koffer die zich voorstelt als Hein de Groot.

Terwijl Engeltje en Meyer met Hein de Groot staan te kletsen kijkt Hester om zich heen. Haar gedachten gaan naar de zomerdagen als er kermis is. De Koe zorgt altijd voor vertier en muziek voor de betere burgers in zijn Koffijhuis, 49 cent entree voor de Heren en de Dames mogen gratis naar binnen mits zij met een Heer komen. Dames die alleen komen betalen 25 cent. Maar betalen was helemaal niet nodig om de buitenlandse artiesten te horen zingen, als je gewoon op het plein ging zitten kon je ook genieten van de muziek die er door de openslaande deuren naar buiten kwam zweven. Ze verbeelde zich dan dat ze in Parijs of Rome was, buitenlandse steden waar ze van had horen praten en waar de elegante mensen naar toe gingen. Ze wist van Mem dat haar ooms in Londen, Parijs en Constantinopel geleefd

hadden. Dezelfde ooms die geweigerd hadden een vinger uit te steken toen Mem om hulp gesmeekt had voor haar kinderen toen Vader overleden was. “Kennelijk was de liefdadigheid van de beter bedeeden niet voor de eigen familie” denkt ze schamper.

De koetsier is er, de reistassen worden boven op de diligence vastgemaakt en ze stappen alle vier in. Meyer en Engeltje zijn nog steeds in gesprek met Hein de Groot maar al gauw wordt het stil in de wagen omdat de andere drie met het geluid van de paardenhoeven en de beweging van de koets in slaap gewiegd worden. Hester probeert in het pikkedonker buiten dingen te herkennen, te weten waar ze rijden op de haar bekende weg. Maar in het donker herkent ze helemaal niks. Uiteindelijk sluit ze ook haar ogen nog wat en doet ze weg.

Hoofdstuk 2

AMSTERDAM 1854-1858

Februari 1854

Hester

De reis naar Lemmer was rustig verlopen, in Sneek had de diligence nog halt gehouden om post voor Amsterdam mee te nemen en vanaf daar waren ze allemaal wakker gebleven. Het was inmiddels licht geworden en Hester was weer geïnteresseerd in wat er om haar heen gebeurde en begon nu toch wel een gevoel van blijde opwinding te voelen want alles leek nieuw en spannend.

Ze had wel gemerkt dat Hein haar meerdere keren ongegeneerd bekeken had, van boven tot onder en andersom. “Alsof hij vee aan het bekijken is om te kopen” had ze gedacht. Ze had geprobeerd om er niet op te letten want ze was wel iets gewend op straat. Maar in zo'n kleine ruimte voelde het toch anders. Hij had gevraagd wat ze gingen doen in Amsterdam en had toen gezegd dat hij nog nooit met een Joodse vrouw geweest was, maar dat hij bereid was om dat te veranderen met wat hij hier zag.

Hester had het verbaasd aangehoord, hoe kon een man zomaar dit soort dingen zeggen en dan ook nog denken dat het normaal was wat hij zei. Ze had wel gemerkt dat Meyer zijn mond geopend had, maar Engeltje had hem met een kleine handbeweging tegengehouden. Engeltje was van de generatie van haar moeder en had al een dikke huid waar alles op afketste.